

સરક્યુલર નં. ૮.

હિંદી ઉતારૂઓ તથા વેપારીઓની હાડમારી દુર કરનારી મંડળી

“રેલ્વે હાડમારીનું એક દૃશ્ય.”

(ખંડ કાવ્ય.)

“પહેલી રેલ્વે કોન્ફરન્સ” માટે

લખનાર.

જનાર્દન શર્મા.

પ્રકાશક.

જીવરાજ ગોકલદાસ નેણુશી

અને

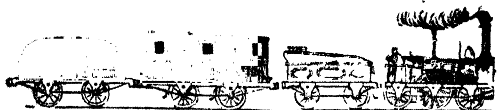
શંભુપ્રસાદ એસ. મહેતા, બી. એ.

આ. જો. સેક્રેટરી.

આવૃત્તિ પહેલી   પ્રત ૨૫૦૦.   ૧-૧૧-૧૯૧૮

જીવરાજ ગોકળદાસ નેણુશીએ ઇન્ડીઅન નેશનલ પ્રીન્ટીંગ વર્કસ, ૩૦૬ બોરા બજાર સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઇમાં છાપ્યું.

મૂલ્ય અર્ધો આનો.

પહેલી રેલ્વે પરિષદ્ માટે

"રેલ્વે હાડમારીનું એક દૃશ્ય."

(ખંડ કાવ્ય.)

(જનાર્દન શર્મા.)

("આ ભયંકર ત્રાસને નાશ કરવાના નિશ્ચયનો વચમાં હમણાં ચાલી રહેલું મહા યુદ્ધનું અસ્તિત્વ હમણાં લાવવું જોઇએ નહિ, ડબ્બાઓમાં મેંઢાંઓની માફક ઉતારૂઓ સિંચવા અને ગંદકી વધવા આપવી, તેના બચાવમાં યુદ્ધનો પ્રશ્ન આવી શકતો નથી આવા સંજોગોમાં રેલ્વેદ્વારા મુસાફરી કરવાનો વ્યવહાર સદંતર બંધ કરી દેવો ઇષ્ટ છે. પરંતુ તંદુરસ્તી અને નિતિનો નાશ કરે તેવી આ અસહ્ય આરોગ્યતા લાંબો વખત કોઇપણ રીતે ચલાવવા દેવી જોઇએ નહિ"—મહાત્મા ગાન્ધિજી.")

પૂર્વાભાસ.

જ્યારે હિન્દુસ્તાનની રેલ્વેઓ માટે જગવન્દ્ય સત્યાગ્રહી મહાત્મા ગાન્ધીજી, તેમજ બીજા દેશ ભક્તો, રેલ્વેમાં હમ્મેશાં લાંબી મુસાફરી કરનારા, અને મોટા વેપારીઓ પોતાને પડતી હાડમારીઓ જાહેરમાં પોકાર કરી જણાવે છે. ત્યારે આપણે અને રેલ્વે કંપનીઓએ આ બાબત સાચી છે એવું ન માનવા પગલું ભરવું એ દેખીતું પાપ છે. માટે હિન્દના દરેક ભાઇઓએ આ બાબત માટે ભારે ચળવળ કરી રેલ્વે કંપની સરકારને બેધડક રીતે જણાવવું અને આપણને પડતી હાડમારીઓ દૂર કરાવવી એ દરેક હિન્દવાસીની પ્રન્યભરી ફરજ છે.

રેલ્વેમાં પડતી હાડમારીનું એક દિગ્ દર્શન ખંડ કાવ્યમાં ભાઇ જીવરાજ ગોકલદાસ નાણસીની પ્રેમ ભરી માગણીથી પ્રજાજન પાસે રજુ કરૂછું. જે અથ ઇતિ વાંચવાથી દરેક જણને પડતી હાડમારીનો પુરેપુરો ખ્યાલ આવશે. આવી રીતની હાડમારી ત્રીજા વર્ગના ઘણા મુસાફરો ભોગવે છે. અને વાંચનારે પણ ભોગવી હશે માટે ભાઇઓ રેલ્વે હાડમારી દૂર કરનારી મંડળીના મેમ્બર થઇ મંડળના અગ્રેસરો સાથે મળતા રહી, ખરી રીતે કાયદેસર હક્કભેર રેલ્વે હાડમારી દૂર કરાવવા સતત પ્રયત્ન કરતા રેવા મ્હારી દરેક ભાઇઓને નમ્ર પ્રાર્થના છે.

લી૦ આપનો—**જનાર્દન શર્મા,**

ગામડાનો એક પટેલ— અનુષ્ટુપ

અહી આ સાંભળે છે કે, આવ્યુ ઘડપણ અંગને
માટે કાશીએ જઇને, નમીએ મહાદેવને—

પટલાણી— એકત્રિસા

બુઢ્ઢાણ પટલાણી કહે. હા ચાલો કાલે જઇએ,
ગંગાજીમાં સ્નાન કરીને મહાદેવ શરણે રહીએ;
અહિયાં છોકરા ઘેર રહેશે ઘરધંધો એ ઠીક કરશે.
શાણો દિકરો બહુ ડાહ્યો છે બધાંયને એ સાચવશે— ૨.

પટેલ— અનુષ્ટુભ

હા. હા, ચિન્તા નથી તેની. પ્રભુજી રખવાળ છે.
માટે તૈયાર થઈ જઈએ. કાલે તો શુભવાર છે.— ૩.

પટલાણી— ,,

લાંબી વાટે જવું માટે ખાવાનું તૈયાર કરી.
બાંધી લીધું પટલાણીએ એક પોટકું ખાસ કરી
બીજાં એમાં જે જે જોઇએ તે સઘળો સામાન લીધો બાંધી
ચાર પોટકા બે જણનાં બે ભાગ કરી લીધાં સાંધી— ૪.

,,

ડોસો ડોસી જમા કરીને સ્ટેશન ઉપર જઈ પોંચ્યાં
ચાર હતી ગાડીના માટે એક ખૂણામાં જઇ બેઠાં
ભલા બિચારા કોઈ દિવસ તે બહાર કદી નિકળ્યાં ન્હોતા
આગ પાછળ સામાન દબાવી ભોળા ભાવે બેઠાં'તાં— ૫.

,,

ત્યાં કસ્ટમ ખાતાનુ ધગડુ રેલ્વે પોલીસ સાથ લઈ
સતાવવા કોઇ ગામડીઆને ફરતુતુ તે ઉધ્ધત થઇ
એવામાં આ ભલાં બિચારાં આ બે જણુની નજર પડ્યાં
પાસે જઇ ધમકાવી હાથે પાપીએ પોટલાં છોડ્યાં— ૬.

રેલ્વેની પ્હેલી એબ.

કસ્ટમ સતામણી.

પંટલ--

બાપુ એમાં કશુ છે નહિ, ખાવુ ને વસ્ત્ર બેજ છે.
કેંદો શું કામ આ મોટા, બાંધવું એ કઠીણ છે.— ૭.

બેસ બેસ કહી લુચ્ચો બોલ્યો કોઠ કપડું ત્યાં કાઢ્યું
અન્યાયી પૈસા ખાવા આ બોટું બાનુ ઝાલ્યું
ગભરાયા ડોસા ડોસી ત્યાં ભાઈ એતો પેરવાનુ છે
જાત્રા જઇએ માટે આ લગડું તો પેરવા ત્યાંનુ છે— ૮.

ચલ, ચલ, સાલે કહીને ત્યાં, લુચ્ચાએ ધમકાવીયાં
સતાવી બહુ જાણીએ ત્યાં. નાણાં ઠીક પડાવીયાં ૯

કસ્ટમ સતામણી આવી, ઘણાં સ્થાનેજ થાય છે.
રેલ્વે કંપનીનીઆ. એબ પ્હેલી જણાય છે.— ૧૦

સમય થયો ગાડીનો ત્યાંતો ટીકીટ લેવા સૌ દોડયા
બારી ઉઘડતાની પ્હેલાં ઘણાય માંહે માંહી વઢયા.
ભલા બિચારા ડોસાજી પણ વચમાં ખુબ ગુદાયા ત્યાં
ના સ્હેવાયે પાછા પડીઆ આવી બેઠા જ્યાં નેત્યાં— ૧૧.

સાંકડી બારી ટીકીટ લેતાં પડપડા ત્યાં ખુબ થતી
ગૃહસ્થ નારી બાળકની સંભાળ જરીએ ત્યાં ન્હોતી

રેલ્વે કંપનીની બીજી એબ.

ટીકીટ લેતાં પડતો ત્રાસ.

જબરા તે સૌ ટીકીટ લેતા એક બીજાની ના ખસતા
પોલીસ ભ્રાતા ઉભા ઉભા આગળ મોકલી લાંચ લેતા— ૧૨.

ડોસાજી બીડઆ જોઇ ગભરાયા મનમાં બહુ
પોલીસે રુપીઆ માગી ટીકીટો લાવવા કહયું— ૧૩.

ભલા બિચારા ડોસાજીએ ૫૮ રુપીઆ કાઢી આપ્યો
પોલીસભાઇએ ટીકીટ લાવી ડોસાજીનો ભય કાપ્યો
ચાર આના ઉપરથી લીધા ત્યાર પછી ટીકીટ આપી
સતામણી આવી ખુબ ચાલે ઠેરે ઠેર પોલીસનાથી— ૧૪.

ટિકીટનો ત્રાસ છે ભારી, ઘણાં સ્થાનેજ થાય છે.
રેલ્વે કુંપનીનીઆ, એબ બીજી જણાય છે ૧૫.

ટીકીટ લઇને ડોસાજી ત્યા પ્લેટફાર્મ ઉપર ચાલ્યા
મોટા ગાસડા ભાળીને ટીકીટ કલેકટરે તો ઝાલ્યા
પોટલા કેટલું વજન ભર્યું છે ઉભા રો તોળાવી લ્યો
નહિતર એક બે રૂપીઆ અંદર જવા માટે આવી દ્યો— ૧૬.

રેલ્વે કુંપનીની ત્રીજી એબ.

ટીકટ કલેકટરનો ત્રાસ.

જતી રે ગાડી એ જાણી-રૂપીઓ તર્ત આપીયો
સાહેબે ત્યા જવા દીધાં કેવા સુંદર લાંચીયો— ૧૭.

ટીકીટ કલેકટર ઘણા પજવે જતા મુસાફર અરે
રેલ્વે કુંપનીનીઆ. એબ ત્રીજીજ છે ખરે— ૧૮.

ડબ્બે ડબ્બે ડોસાજી રખડે પણ જગ્યા તો ન મળે
આમ તેમ પોટલીઓ લઇને આથડાતા તે ખુબ ફરે
યુરોપીઅન એંગ્લોના ડબ્બા ખાલી જોઇ તેમાં બેઠા
ત્યાં કોઇ ફીરંગીએ આવી ધમકાવી ઉતાર્યા હેઠા— ૨૦.

સીટી વાગી ત્યાં ડોસાજી પાસેના ડબ્બે વળગ્યા
ધક્કા મુક્કા ખાતાં ખાતાં બાર ઉઘાડવાને લાગ્યા.
તરણા ગીયા બે ચાર હતા ત્યાં મુંબાઇ ફેશન ફીસીયારી
બારણું નાખી નીકળ અહીંથી જગ્યા છે નહિ અહિ તારી— ૨૧.

રેલ્વે કુંપનીની ચોથી એબ.

ગાડીમાં બેસતાં પડતી હાડમારી.

ત્યાં એક પોર્ટર દોડી આવ્યો બે આનાની લાંચ લઇ
બાર ઉઘાડી ઇનામ માગે ડોસાને બેસાડી દઇ
વધુ અલ્યા હું કયાંથી આપુ એ-લે પોર્ટર ગાળ દીએ
ભલા બિચારા ડોસાજી તો આ સઘળું મો સાંખી રે— ૨૨.
ગાડીમાં બેસતાં સઘળે દુઃખ પામે મુસાફર
રેલ્વે કુંપનીનીઆ એબ ચોથી ખરેખર— ૨૩.

૭૮-૧૫

વરણા ગીયા ડોસાને પજવે જગ્યા જરીયના આપી
ડોસા ડોસી ઉભાં બિચારાં આ દુઃખ સઘળુ તે સાંખી
ત્યાં એક મોટુ સ્ટેશન આવ્યું બે પેહેલવાન કાબલી પેઠા
વરણા ગીયા ને મારી તમાચા આપી તરંસે તે બેઠા ૨૪.

રેલ્વે કંપનીની: પાંચમી એબ.

ઉધ્ધત અને તોફાની મુસાફરીનો ત્રાસ.

ઉધ્ધત જુવાનીયા લુચ્ચા—ઘણાંને પજવે અરે
દેસબન્ધુ ગરીબોને—જાણી હેરાન બહુ કરે— ૨૫.
લહેરા કે, બોલનારાને. લહેમીવાન મુખે ધરે
કે પછી લાંચ દેનારા. રેલમાં રાજ્ય તે કરે— ૨૬.
ખાણી રેલ્વે વિષે આવુ દુઃખ પામે મુસાફર
રેલ્વે કંપનીનીઆ. એબ પાંચમી ખરેખર— ૨૭.

રેલ્વે કંપનીની છઠ્ઠી એબ.

રેલ્વે જંકસનોના મુસાફરખાનામાં પડતો ત્રાસ.

ડોસાજીને પણ બેસાડયા ડબ્બો દસ જણથી ભરીયો
બીજે સ્ટેશન ઉતર્યા સઘળા ટેન બદલવા ખાલી કર્યો
મુસાફરખાનામાં જઇને ડોસાજી ખાવા બેઠા
વાર હતી ગાડીની માટે હુકો પીવાને બેઠા— ૨૮
આવ્યા પોલીસ એવે ત્યાં ડોસાને ગભરાવતો
ગંદકી કેમ અહ્યા કીધી કાંક પૈસા પડાવતો— ૨૯.
બદલાની ગાડીઓ સ્થાને દુઃખ પામે મુસાફર
રેલ્વે કંપનીનીઆ એબ છઠ્ઠી ખરેખર.— ૩૦

રેલ્વે કંપનીની સાતમી એબ.

ટીકીટ એકઝામિનરનો ત્રાસ.

બીજી ગાડી આવી ત્યારે ડોસાજી પાછા બેઠા
પેલાંની માફક આ વેળાએ પણ પાછા દુઃખ વેઠયાં
ત્યાં ટીકીટ તપાસનાર આવ્યો ડોસાની ટીકીટ જોઇ
અહ્યા ટીકીટ આ રદ થઇ ગઇ છે પૈસા મુક ચાલશે નાહિ ૩૧.

ડોસાજીએ કહ્યું બાપુ–ચાલશે માસ્તરે કહ્યું
છતાં શાને સતાવો છો જાત્રા જાવું ધરી રહ્યું. ૩૨

ખીજવાયા સાહેબજી ત્યાંતો બેચાર ગાળ ચોંટી દીધી
પૈસા ખાવા જાણી જોઇને ડોસાની લાજ લીધી
એકાદ બે રૂપીઆ પડાવી સાહેબજી ચાલી નિકળ્યા
રેલ્વેમાં લુટાયા બોલે દાંડ ડોસા ખુબ બળ્યા ૩૩.

ટિકીટ એકઝામિનર પજવે ઘણાંય મુસાફર
રેલ્વે કંપનીનીઆ સાતમી એમ ખરેખર. ૩૪.

ઘણાંય કષ્ટો સેંતાં સેંતાં ડોસાજી કાશી પહોંચ્યા
આવી રીતે અનેક મુસાફર હાડમારી બહુ સેંતા
રેલ હતી નહિ જ્યારે ત્યારે જાત્રાળુ બહુ સુખ લેતા
આ કંપની સરકાર સમયમાં મુસાફર બહુ દુઃખ સેંતા— ૩૫.

ધોળી ચામડીના ગૃહસ્થોને કંપની સગવડ ઠીક આપે
કમાણી આપે કાળી ચામડી ત્યારે તેને દુઃખ આપે
યાત્રા મેળા પ્રસંગ વેળા ઘેટાંની પેઠ ખડકે
તે સમયનો ચિતાર જોતાં દીલ ખરે સૌનુ ધડકે-- ૩૬.

ત્રીજા વર્ગના મુસાફરને નીચ ગણે રેલ્વે નોકર
જરીય સંભાળેના તેને ખુબ રહે છે બેદરકાર
ડબ્બા ગંદા બહુ રાખે છે જાજરૂ બહુ દુર્ગંધ મારે
પાણીની સગવડ રાખે નહિ લોક બિચારા બુમ મારે ૩૭.

કંપનીના કાયદા છે રૂડા ભુંડા નોકર પાળે નહીં
અન્યાયીને પૂરા લાંચીયા રેલ્વે નોકર જોયા સહિ
બ્રીટીશ રાજ્યની કોઇ પણ દેશની પ્રજા જરીના દુઃખ પામે.
અળખામણુ એક હિન્દ ગણે છે નાલાયક એનો જાણે— ૩૮.

માટે ઓ ભાઇ સંપીને લાયકાત બતાવો દયો
એની બીજી પ્રજા પેઠે જોઇએ તે હકક બર કયો— ૩૯.

રેલ્વે હાડમારીની સંપીને અરજી કરો
યુરોપી રેલ્વે પેઠે સુખેથી આપણે ફરો— ૪૦.

ભાઇઓ, આ એક સામાન્ય દ્રશ્યથી આપ સર્વની ધ્યાનમ. પડતી હાડમારીઓ ખરી છે એમ જણાયુ હશે. આ વિના બીજી હાડમારીઓ છે "હિન્દુસ્તાનની રેલ્વેઓ સંબંધી શ્રીયુત ગાંધીજીના વિચારો" એ હેડીંગનું નાનકડુ પુસ્તક રેલ્વે હાડમારી દૂર કરનાર મંડળીના સરકયુલર નં૦ ૨ વાંચવાથી ધ્યાનમાં આવશે આ વિના આપે જાતે પણ ઘણી હાડમારીઓ ભોગવીજ હશે. અરે લખતાં શરમ આવે છે. ઘણા નોકરોની વાણી બિભત્સ નઠારી કાળજાં કાપી નાખે એવી ઘણાં બિચારાં મુસાફર સાંભા રે છે કેટલીક વારતો ઘણાંની દ્રષ્ટીમાં આઓ ઉપર પાપ ઝંટાતું નજરે પડે છે જેને ઘણી મુસાફર મા બ્હેનો સહન કરી લે છે ઘણા સ્ટેશન માસ્તરો અને રેલ્વે નોકરો રેલ્વેમાંથી અન્યાયના પૈસાથી ભલા મુસાફરો અને વેપારીઓને લુટી લુટી એટલા તો ધનાઢ્ય થાય છે જે આપણે આપણી નજરે જોઇ રહયા છીએ. નાનાં સ્ટેશનો ઉપર અભણ વેપારીઓ. અને ખેડુ વેપારીઓ ઉપર તો સ્ટેશન માસ્તરો એટલી બધી સત્તા ભોગવી રહયા છે જે જો તેમના ખેતરોમાં કે વાડામાં થતુ શાક માસ્તરને ઘેર ના મોકલાવ્યું હોય તો તે બિચારાના ભોગ મળ્યા સમજવા.

વેગન મળે નહિ માલ બગડે તરતગવાના થાય નહિ તેની ખાસ ખુબ લાંચ લેવાય ત્યારે તેના છૂટકો થાય. વધારે લખવામા સાર નહિ કારણ કે તેઓમાંનાં ઘણા તો આપણા દેશી ભાઇઓ હોય છે. છેવટમાં મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે કે "આ હાડમારીઓ કે જેના તરફ લાંબો વખત થયાં દુર્લક્ષ કરવામાં આવ્યુ છે. અને જેમાંની ઘણી મોટી મુસ્કેલીઓ સહજમાં દૂર થઇ શકે તેમ છે તે સંબંધી લડત ચલાવવાને જાહેર વર્ગ અને સામયિક પત્રોને આમત્રણ કરવું" આ ઉપદેશને માન્ય કરી સર્વ ભાઇઓ એક થઇ રેલ્વે હાડમારીઓ દુર કરાવશે એવી આશા રાખનો સર્વનો જનાર્દન શર્મા.

રેલ્વે નોકરને.

વ્હાલા નોકર વિનંતિ તમને મારી ન્યાયે વર્તો તો શોભા એમાં સારી. તમે રંક મુસાફર પજવો ના પ્રિય ભ્રાતા. દીલ દયા રાખીને થજો સરવ સુખદાતા લાંચે લીધેલો પૈસો પચશે નહિ, ધુળધાણી થાશે આખરતો દુઃખદાઇ કાયદા કંપનીના પાળી સૌને ળાવો, નિમકહલાલ છો એવું સત્ય જણાવો.–૧

કેળવાયલા ઉતારૂને.

આ ભાઇ ભણેલા મુસાફર તું કરજે રંક ઉતારૂ ઉપર પડતો જુલમ હરજે એકલવાયો થઇ ના બીજાને નડતો, રેલ્વેની ભુલ સામુ તું રોજે લડતો પોતાના સુખને માટે કાંઈ ન કરતો, હણજે તું ગરીબ ઉપર જુલમ પડતો માની લેજે તું આજ ખરી દેશ સેવા, સૌ રેલ્વે ઉતારૂઓને સુખ દેવાં ૨

દરેક ઉતારૂઓને.

ભાઇ ટીકીટ લેતા પડાપડીના કરશો, ના દેશો લાંચ કદી કોઇના વડશો અંદર જવાને ઉદ્ધત ના કદી બનશો, ટંટા ધક્કાને પડપડાને હણશો અન્યાયી નોકરનો ન્યાયે ઘાટ ઘડજો, સ્ત્રી બાળક ઘરડા માટે હોંસે લડજો ડબામાં દસથી ઉપરના કોઇ બેસો, એકા હોય પુરા તો તમાંના પેસો–૩ ઉદ્ધત મુસાફર ડબો આખો રોકે, તો કદી ગાર્ડને જગ્યા લેજો હોંકે ખાલી જગ્યા રોકીના પજવો ભાઇ, જુદા પાપીના થાશો ત્હમે અન્યાયી. સામાન વધુ લઇ ચોરી કદી ના કરશો ઉચકાય એટલો સાથે રાખી ફરશો ગંદવાડ બ્યસન ગાડી માંહિ ના કરવું, જો ધનાઢય હોતો ત્રીજામાંના ફરવું–૪ રેલ્વેના કાયદા સૌકોને સમજાવો, અન્યાય જણાયે કરજો સામો દાવો સન્તાન હિન્દનાં એક સંપી સૌ હોજો દ્વેષભાવ તજી માંહેમાંય સાય સૌ લેજો આમ કરવાથી દુર થશે ઘણી હાડમારી, સૌ ભાઈ વરતજો એજ અરજ છે મારી આ મંડળમાં સૌ મળી વીજયને વરજો પ્રભુ ભારત સંકટ સઘળા પરહરજો–૫

वन्देमातरम्

જનાર્દન શર્મા.

હિંદી ઉતારૂ-

દુર કરનારી, મંડળી તરફ

પત્રિકાઓ.

સરક્યુલર નં. ૧ જાહેર પ્રજાનાં જાહેર વાહન ફરીયાદ શું છે? (ગુજરાતી).

,, ,, ૨ હિંદી પ્રજાને રેલ્વે જુલમમાંથી અ-ના અરકારે શું કરવું

,, ,, ૩ જાહેર પ્રજાનાં જાહેર વાહનો સામે પ્રજાની ફરીયાદ શું છે? (ઇંગ્રેજીમાં)

,, ,, ૪ હિંદી પ્રજાને અપીલ

,, ,, ૫ ગુજરાતમાં રેલ્વે ઉતારૂઓને તેમજ વેપારીઓને પડતી હાડમારી સબંધી મળેલા અનુભવ

,, હિંદુસ્તાનની રેલ્વેઓ સંબંધી શ્રીયુત ગાંધીજીના વિચારો

,, ,, ૭ મછુવામાં સ્ટીમરની તેમજ સ્ટીમરની અંદર ભોગવવી પડતી હાડમારી સબંધી રીપોર્ટ

,, ૮ રેલ્વે હાડમારીનું એક દૃશ્ય કેવા જનાગમા મૂલ્ય અર્ધો આનો

ઉતારૂઓને ખાસ વાંચવા લાયક –

રા. રા. જીવરાજ ગોકલદાસ નેણશી કૃત પુસ્તકો

રેલ્વે કાયદા ભાગ ૧ લો મૂલ્ય ૦ ૬–૦

,, ,, ૨ જો ,, ,,

,, ,, હિંદીમાં ,, ,,

મળવાનું ઠેકાણું:—

રેલ્વે કાયદા ઓફીસ, ૨૯૧-૯૩, બોરાબજાર

કોટ, મુંબઈ